

**“Si vols promoure la pau,
protegeix la creació”**

**Missatge de Sa Santedat
BENET XVI
per a la celebració de la
Jornada Mundial de la Pau**

1 de gener de 2010

1. En ocasió del començament de l'Any Nou, voldria dirigir els meus més fervents desitjos de pau a totes les comunitats cristianes, als responsables de les Nacions, als homes i dones de bona voluntat de tot el món. El tema que he elegit per a aquesta XLIII Jornada Mundial de la Pau és: «Si vols promoure la pau, protegeix la creació.» El respecte al que ha estat creat té gran importància, ja que «la creació és el començament i el fonament de totes les obres de Déu»,^[1] i la seva salvaguarda s'ha fet avui essencial per a la convivència pacífica de la humanitat. En efecte, encara que és cert que, a causa de la crueltat de l'home amb l'home, hi ha moltes amenaces a la pau i a l'autèntic desenvolupament humà integral —guerres, conflictes internacionals i regionals, atemptats terroristes i violacions dels drets humans—, no són menys preocupants els perills causats pel descuit, i fins i tot per l'abús que es fa de la terra i dels béns naturals que Déu ens ha donat. Per aquest motiu, és indispensable que la humanitat renovi i reforci «aquesta aliança entre ésser humà i medi ambient que ha de ser reflex de l'amor creador de Déu, del qual procedim i cap al qual caminem».^[2]

2. A l'Encíclica *Caritas in veritate* he subratllat que el desenvolupament humà integral està estretament relacionat amb els deures que es deriven de la relació de l'home amb l'entorn natural, considerat com un do de Déu per a tots, l'ús del qual comporta una responsabilitat comuna respecte a tota la humanitat, especialment als pobres i a les generacions futures. He assenyalat, a més, que quan es considera la naturalesa, i l'ésser humà en primer lloc, simplement com un fruit de l'atzar o del determinisme evolutiu, es corre el risc que disminueixi en les persones la consciència de la responsabilitat^[3]. En canvi, valorar la creació com un do de Déu a la humanitat ens ajuda a comprendre la vocació i el valor de l'home. En efecte, podem proclamar plens de sorpresa amb el Salmista: «Quan miro el cel que han creat les teves mans, la lluna i els estels que hi has posat, jo dic: “Què és l'home, perquè te'n recordis? Què és un mortal, perquè el tinguis present?”» (Sl 8,4-5). Contemplar la bellesa de la creació és un estímul per a reconèixer l'amor del Creador, aquest amor que «mou el sol i les altres estrelles»^[4].

3. Fa vint anys, en dedicar el missatge de la Jornada Mundial de la Pau al tema «Pau amb Déu creador, pau amb tota la creació», el papa Joan Pau II va cridar l'atenció sobre la relació que nosaltres, com a criatures de Déu, tenim amb l'univers que ens envolta. «En els nostres dies augmenta cada cop més la convicció» —escrivia— «que la pau mundial està amenaçada, també [...] per la manca del respecte que s'ha de tenir per la naturalesa», afegint que la consciència ecològica «no s'ha d'obstaculitzar, sinó més aviat afavorir, de manera que es desenvolupi i maduri trobant una adequada expressió en programes i iniciatives concretes» ^[5]. També altres predecessors meus havien fet referència anteriorment a la relació entre l'home i el medi ambient. Pau VI, per exemple, en ocasió del vuitantè aniversari de l'encíclica *Rerum novarum* de Lleó XIII, el 1971, va indicar que «a causa d'una explotació inconsiderada de la naturalesa, [l'home] corre el risc de destruir-la i de ser per la seva part víctima d'aquesta degradació». I va afegir també que, en aquest cas, «no sols l'ambient físic constitueix una amenaça permanent: contaminacions i rebutjos, noves malalties, poder destructor absolut; és el consorci humà mateix el que l'home ja no domina, creant d'aquesta manera per al demà un ambient que podria resultar-li intolerable. Problema social d'envergadura que incumbeix la família humana tota sencera»^[6].

4. Sense entrar en la qüestió de solucions tècniques específiques, l'Església, «experta en humanitat», es preocupa de cridar l'atenció amb energia sobre la relació entre el Creador, l'ésser humà i la creació. L'any 1990, Joan Pau II va parlar de «crisi ecològica» i, destacant que aquesta té un caràcter predominantment ètic, va fer notar «la urgent necessitat moral d'una nova solidaritat»[7]. Aquesta crida es fa avui encara més urgent davant les creixents manifestacions d'una crisi que seria irresponsable no prendre en seriosa consideració. ¿Com es pot romandre indiferent davant els problemes que es deriven de fenòmens com el canvi climàtic, la desertificació, el deteriorament i la pèrdua de productivitat d'àmplies zones agrícoles, la contaminació dels rius i de les capes aquífères, la pèrdua de la biodiversitat, l'augment de successos naturals extrems, la desforestació de les àrees equatorials i tropicals? ¿Com es pot descuidar el creixent fenomen dels anomenats *pròfugs ambientals*, persones que han d'abandonar l'ambient en què viuen —i ben sovint també els seus béns— a causa del seu deteriorament, per a afrontar els perills i les incògnites d'un desplaçament forçat? ¿Com es pot no reaccionar davant els conflictes actuals, i davant altres potencials, relacionats amb l'accés als recursos naturals? Totes aquestes són qüestions que tenen una repercussió profunda en l'exercici dels drets humans, com per exemple el dret a la vida, a l'alimentació, a la salut i al desenvolupament.

5. Això no obstant, s'ha de tenir en compte que no es pot valorar la crisi ecològica separant-la de les qüestions que hi van lligades, ja que està estretament vinculada al concepte mateix de desenvolupament i a la visió de l'home i la seva relació amb els seus semblants i la creació. Per tant, resulta sensat fer una revisió profunda i amb visió de futur del model de desenvolupament, reflexionant a més sobre el sentit de l'economia i la seva finalitat, per a corregir-ne les disfuncions i distorsions. Ho exigeix l'estat de salut ecològica del planeta; ho requereix també, i sobretot, la crisi cultural i moral de l'home, els símptomes de la qual són patents des de fa temps arreu del món.[8] La humanitat necessita una profunda renovació cultural; necessita redescobrir aquests valors que constitueixen el fonament sòlid sobre el qual construir un futur millor per a tots. Les situacions de crisi que està actualment travessant —ja siguin de caràcter econòmic, alimentari, ambiental o social— són també, en el fons, crisis morals relacionades entre elles, les quals obliguen a replantejar el camí comú dels homes; obliguen, en particular, a una manera de viure caracteritzada per la sobrietat i la solidaritat, amb noves regles i formes de compromís, recolzant-se amb confiança i valentia en les experiències positives que ja s'han realitzat i rebutjant amb decisió les negatives. Només d'aquesta manera la crisi actual es converteix en ocasió de discerniment i de noves projeccions.

6. ¿No és cert potser que a l'origen del que, en sentit còsmic, anomenem *naturalesa*, hi ha «un disseny d'amor i de veritat»? El món «no és producte d'una necessitat qualsevol, d'un destí cec o de l'atzar [...]. Procedeix de la voluntat lliure de Déu que ha volgut fer participar les criatures del seu ser, de la seva saviesa i de la seva bondat».[9]. El llibre del Gènesi ens remet en les seves primeres pàgines al projecte sapient del cosmos, fruit del pensament de Déu, al començament de les quals se situen l'home i la dona, creats a imatge i semblança del Creador per a «omplir la terra» i «dominar-la» com a «administradors» de Déu mateix (cf. Gn 1,28). L'harmonia entre el Creador, la humanitat i la creació que descriu la Sagrada Escripura s'ha trencat pel pecat d'Adam i Eva, de l'home i la dona, que van pretendre posar-se al lloc de Déu, negant-se a reconèixer-se criatures seves. La conseqüència és que s'ha distorsionat també l'encàrrec de «dominar» la terra, de «conrear-

la i guardar-la», i així va sorgir un conflicte entre ells i la resta de la creació (cf. Gn 3,17-19). L'ésser humà s'ha deixat dominar per l'egoisme, perdent el sentit del manament de Déu, i en la seva relació amb la creació s'ha comportat com a explotador, volent exercir sobre seu un domini absolut. Però el veritable sentit del manament original de Déu, perfectament clar en el llibre del Gènesi, no consistia en una simple concessió d'autoritat, sinó més aviat en una crida a la responsabilitat. D'altra banda, la saviesa dels antics reconeixia que la naturalesa no està a la nostra disposició com si fos un «feix de deixalles escampades a l'atzar»[10], mentre que la Revelació bíblica ens ha fet comprendre que la naturalesa és un do del Creador, el qual hi ha inscrit el seu ordre intrínsec perquè l'home pugui descobrir-hi les orientacions necessàries per a «conrear-la i guardar-la» (cf. Gn 2,15)[11]. Tot el que existeix pertany a Déu, que ho ha confiat als homes, però no perquè en disposin arbitràriament. Al contrari, quan l'home, en comptes d'exercir el seu paper de col·laborador de Déu, el suplanta, acaba provocant la rebel·lió de la naturalesa, «més aviat tiranitzada que no pas governada per ell»[12]. Així, doncs, l'home té el deure d'exercir un govern responsable sobre la creació, protegint-la i conreant-la[13].

7. S'ha de constatar, per desgràcia, que nombroses persones, a molts països i regions del planeta, pateixen creixents dificultats a causa de la negligència o del rebuig per part de tants a exercir un govern responsable respecte al medi ambient. El concili ecumènic Vaticà II ha recordat que «Déu ha destinat a l'ús de tots els homes i pobles la terra amb tot el que conté»[14]. Per tant, l'herència de la creació pertany a la humanitat sencera. En canvi, el ritme actual d'explotació posa seriosament en perill la disponibilitat d'alguns recursos naturals, no sols per a la present generació, sinó sobretot per a les futures[15]. AAixí, doncs, es pot comprovar fàcilment que el deteriorament ambiental és sovint el resultat de la manca de projectes polítics d'altres mires o de la recerca d'interessos econòmics miops, que es transformen lamentablement en una seriosa amenaça per a la creació. Per a contrarestar aquest fenomen, tenint en compte que «qualsevol decisió econòmica té conseqüències de caràcter moral»[16], és també necessari que l'activitat econòmica respecti més el medi ambient. Quan s'utilitzen els recursos naturals, cal preocupar-se de la seva salvaguarda, preveient també els seus costos —en termes ambientals i socials—, que han de ser considerats com un capítol essencial del cost de la mateixa activitat econòmica. Pertoca a la comunitat internacional i als governs nacionals donar les indicacions oportunes per a contrarestar de manera eficaç una utilització del medi ambient que el perjudiqui. Per a protegir l'ambient, per a tutelar els recursos i el clima, cal, d'una banda, actuar respectant unes normes ben definides fins i tot des del punt de vista jurídic i econòmic i, per una altra, tenir en compte la solidaritat que s'ha de tenir pels qui habiten les regions més pobres de la terra i per les futures generacions.

8. En efecte, sembla urgent aconseguir una solidaritat intergeneracional lleial. Els costos que es deriven de la utilització dels recursos ambientals comuns no poden deixar-se a càrrec de les generacions futures: «Hereus de generacions passades i beneficiant-nos del treball dels nostres contemporanis, estem obligats amb tots i no podem desinteressar-nos dels qui vindran a augmentar encara més el cercle de la família humana. La solidaritat universal, que és un fet i benefici per a tots, és també un deure. Es tracta d'una responsabilitat que les generacions presents tenen respecte a les futures, una responsabilitat que incumbeix també cada Estat i la Comunitat internacional.»[17]. L'ús dels recursos naturals hauria de fer-se de manera que els avantatges immediats no tinguin conseqüències

negatives per als éssers vivents, humans o no, del present i del futur; que la tutela de la propietat privada no entrebanqui el destí universal dels béns;[18]; que la intervenció de l'home no comprometi la fecunditat de la terra, per ara i pel demà. A més de la solidaritat intergeneracional lleial, s'ha de reiterar la necessitat moral urgent d'una renovada solidaritat intrageneracional, especialment en les relacions entre països en via de desenvolupament i aquells altament industrialitzats: «La comunitat internacional té el deure imprescindible de trobar les maneres institucionals per a ordenar l'aprofitament dels recursos no renovables, amb la participació també dels països pobres, i planificar així conjuntament el futur.»[19] La crisi ecològica mostra la urgència d'una solidaritat que es projecti en l'espai i en el temps. En efecte, entre les causes de la crisi ecològica actual, és important reconèixer la responsabilitat històrica dels països industrialitzats. Això no obstant, tampoc els països menys industrialitzats, particularment aquells emergents, estan eximits de la seva responsabilitat respecte a la creació, perquè el deure d'adoptar gradualment mesures i polítiques ambientals eficaces incumbeix a tots. Això podria aconseguir-se més fàcilment si no hi hagués tants càlculs interessats en l'assistència, en la transferència de coneixements i de tecnologies més netes.

9. És indubtable que un dels principals problemes que ha d'afrontar la comunitat internacional és el dels recursos energètics, cercant estratègies compartides i sostenibles per a satisfer les necessitats d'energia d'aquesta generació i de les futures. Per a això, és necessari que les societats tecnològicament avançades estiguin disposades a afavorir comportaments caracteritzats per la sobrietat, disminuint el consum d'energia i millorant-ne les condicions d'ús. Al mateix temps, s'ha de promoure la recerca i les aplicacions d'energies amb menor impacte ambiental, així com la «redistribució planetària dels recursos energètics, de manera que també els països que no els tenen puguin accedir-hi»[20]. La crisi ecològica, doncs, ofereix una oportunitat històrica per a elaborar una resposta col·lectiva orientada a canviar el model de desenvolupament global seguint una direcció més respectuosa amb la creació i d'un desenvolupament humà integral inspirat en els valors de la caritat en la veritat. Per tant, desitjaria que s'adoptés un model de desenvolupament basat en el paper central de l'ésser humà, en la seva promoció i participació en el bé comú, en la responsabilitat, en la presa de consciència de la necessitat de canviar l'estil de vida i en la prudència, virtut que indica el que s'ha de fer avui, en previsió del que pot ocórrer demà[21].

10. Per a portar la humanitat cap a una gestió del medi ambient i dels recursos del planeta que sigui sostenible en el seu conjunt, l'home està cridat a emprar la seva intel·ligència en el camp de la investigació científica i tecnològica i en l'aplicació dels descobriments que se'n deriven. La «nova solidaritat» proposada per Joan Pau II en el missatge per a la Jornada Mundial de la Pau 1990[22], i la «solidaritat global» que vaig esmentar en el Missatge per a la Jornada Mundial de la Pau 2009 [23], són actituds essencials per a orientar el compromís de tutelar la creació, mitjançant un sistema de gestió dels recursos de la terra més ben coordinat en l'àmbit internacional, sobretot en un moment en què va apareixent cada vegada de manera més clara l'estreta interrelació que hi ha entre la lluita contra el deteriorament ambiental i la promoció del desenvolupament humà integral. Es tracta d'una dinàmica imprescindible, pel fet que «el desenvolupament integral de l'home no pot donar-se sense el desenvolupament solidari de la humanitat»[24]. Avui són moltes les oportunitats científiques i les vies innovadores potencials, gràcies a les quals

es poden obtenir solucions satisfactòries i harmonioses per a la relació entre l'home i el medi ambient. Per exemple, és necessari afavorir la investigació orientada a determinar la manera més eficaç per a aprofitar la gran potencialitat de l'energia solar. També mereix atenció la qüestió, que s'ha fet planetària, de l'aigua i el sistema hidrogeològic global, el cicle del qual té una importància de primer ordre per a la vida sobre la terra, l'estabilitat de la qual pot veure's amenaçada greument pels canvis climàtics. S'han d'explorar, a més, estratègies apropiades de desenvolupament rural centrades en els petits agricultors i les seves famílies, així com és necessari preparar polítiques idònies per a la gestió dels boscos, per al tractament de les deixalles i per a la valoració de les sinergies que es donen entre els intents de contrarestar els canvis climàtics i la lluita contra la pobresa. Calen polítiques nacionals ambicioses, completades amb un compromís internacional necessari que aporti beneficis importants, sobretot a mitjà i llarg termini. En definitiva, cal superar la lògica del mer consum per a promoure formes de producció agrícola i industrial que respectin l'ordre de la creació i satisfacin les necessitats primeres de tots. La qüestió ecològica no s'ha d'afrontar només per les perspectives esgarrifoses que es perfilen a l'horitzó a causa del deteriorament ambiental; el motiu ha de ser sobretot la recerca d'una autèntica solidaritat d'abast mundial, inspirada en els valors de la caritat, la justícia i el bé comú. D'altra banda, com ja he tingut ocasió de recordar, «la tècnica mai no és només tècnica. Manifesta qui és l'home i quines són les seves aspiracions de desenvolupament, expressa la tensió de l'ànim humà envers la superació gradual de certs condicionaments materials. La tècnica, per tant, s'insereix en el manament de conrear i guardar la terra (cf. Gn 2,15) que Déu ha confiat a l'home, i s'orienta a reforçar aquesta aliança entre ésser humà i medi ambient que ha de reflectir l'amor creador de Déu».[25].

11. Cada cop es veu amb més claredat que el tema del deteriorament ambiental qüestiona els comportaments de cadascun de nosaltres, els estils de vida i els models de consum i producció actualment dominants, ben sovint insostenibles des del punt de vista social, ambiental i fins i tot econòmic. Ha arribat el moment en què resulta indispensable un canvi de mentalitat efectiu, que porti a tots a adoptar nous estils de vida, «segons els quals, la recerca de la veritat, de la bellesa i del bé, així com la comunió amb els altres homes per a un desenvolupament comú, siguin els elements que determinin les opcions del consum, dels estalvis i de les inversions»[26]. S'ha d'educar cada cop més per a construir la pau a partir d'opcions de gran calat en l'àmbit personal, familiar, comunitari i polític. Tots som responsables de la protecció i l'atenció de la creació. Aquesta responsabilitat no té fronteres. Segons el principi de subsidiarietat, és important que tots es comprometin en l'àmbit que els correspongui, treballant per a superar el predomini dels interessos particulars. Un paper de sensibilització i formació correspon particularment als diversos subjectes de la societat civil i a les Organitzacions no governatives, que es mouen amb generositat i determinació en favor d'una responsabilitat ecològica que hauria d'estar cada vegada més arrelada en el respecte de l'«ecologia humana». A més, s'ha de requerir la responsabilitat dels mitjans de comunicació social en aquest camp, a fi de proposar models positius en què inspirar-se. Per tant, ocupar-se del medi ambient exigeix una visió àmplia i global del món; un esforç comú i responsable per a passar d'una lògica centrada en l'interès nacionalista egoista a una perspectiva que compregui sempre les necessitats de tots els pobles. No es pot restar indiferent davant el que passa en el nostre entorn, perquè la degradació de qualsevol part del planeta ens afectaria a tots. Les relacions entre les persones, els grups socials i els Estats, igual que els llaços entre l'home i el medi ambient,

estan cridats a assumir l'estil del respecte i de la «caritat en la veritat». En aquest context tan ampli, és desitjable més que mai que els esforços de la comunitat internacional per a aconseguir un desarmament progressiu i un món sense armes nuclears, que només amb la seva existència amenacen la vida del planeta, així com per a un procés de desenvolupament integral de la humanitat d'avui i del demà, siguin de debò eficaços i correspostos adequadament.

12. L'Església té una responsabilitat respecte a la creació i se sent amb el deure d'exercir-la també en l'àmbit públic, per a defensar la terra, l'aigua i l'aire, dons de Déu creador per a tots, i sobretot per a protegir l'home enfront del perill de la destrucció d'ell mateix. En efecte, la degradació de la naturalesa està estretament relacionada amb la cultura que modela la convivència humana, per la qual cosa «quan es respecta l'«ecologia humana» en la societat, també l'ecologia ambiental se'n beneficia»[27]. No es pot demanar als joves que respectin el medi ambient si no se'ls ajuda en la família i en la societat a respectar-se a ells mateixos: el llibre de la naturalesa és únic, tant en el relatiu a l'ambient com a l'ètica personal, familiar i social.[28]. Els deures pel que fa a l'ambient es deriven dels deures amb la persona, considerada en si mateixa i en la seva relació amb els altres. Per això, encoratjo de bon grat l'educació d'una responsabilitat ecològica que, com he dit en l'encíclica *Caritas in veritate*, salvaguardi una autèntica «ecologia humana» i, per tant, afirmi amb renovada convicció la inviolabilitat de la vida humana en cadascuna de les seves fases, i en qualsevol condició en què es trobi la dignitat de la persona i la insubstituïble missió de la família, en la qual s'educa en l'amor al proïsme i el respecte per la naturalesa..[29] Cal salvaguardar el patrimoni humà de la societat. Aquest patrimoni de valors té el seu origen i està inscrit en la llei moral natural, que fonamenta el respecte de la persona humana i de la creació.

13. Tampoc s'ha d'oblidar el fet, summament eloqüent, que molts troben tranquil·litat i pau, se senten renovats i enfortits en estar en contacte amb la bellesa i l'harmonia de la naturalesa. Així, doncs, hi ha una certa forma de reciprocitat: en cuidar la creació veiem que Déu, a través d'ella, té cura de nosaltres. D'altra banda, una correcta concepció de la relació de l'home amb el medi ambient no porta a absolutitzar la naturalesa ni a considerar-la més important que la persona mateixa. El Magisteri de l'Església manifesta reserves davant una concepció del món que ens envolta inspirada en l'ecocentrisme i el biocentrisme, perquè aquesta concepció elimina la diferència ontològica i axiològica entre la persona humana i els altres éssers vivents. D'aquesta manera, s'anul·la en la pràctica la identitat i el paper superior de l'home, afavorint una visió igualitarista de la «dignitat» de tots els éssers vivents. S'obre així pas a un nou panteisme amb accents neopagans, que fa derivar la salvació de l'home exclusivament de la naturalesa, entesa en sentit purament naturalista. L'Església invita en canvi a plantejar la qüestió de manera equilibrada, respectant la «gramàtica» que el Creador ha inscrit en la seva obra, confiant a l'home el paper de guardià i administrador responsable de la creació, paper del qual certament no ha d'abusar, però del qual tampoc no pot abdicar. En efecte, també la posició contrària d'absolutitzar la tècnica i el poder humà acaba per atemptar greument, no sols contra la naturalesa, sinó també contra la mateixa dignitat humana.[30].

14. Si vols promoure la pau, protegeix la creació. La recerca de la pau per part de tots els homes de bona voluntat es veurà facilitada sens dubte pel reconeixement comú de la relació inseparable que hi ha entre Déu, els éssers humans i tota la creació. Els cristians

ofereixen la seva aportació, il·luminats per la divina Revelació i seguint la Tradició de l'Església. Consideren el cosmos i les seves meravelles a la llum de l'obra creadora del Pare i de la redempció de Crist, que, amb la seva mort i resurrecció, ho ha reconciliat tot amb Déu «tant a la terra com al cel» (Col 1,20). Crist, crucificat i ressuscitat, ha lliurat a la humanitat el seu Esperit santificador, que guia el camí de la història, en espera del dia en què, amb el retorn gloriós del Senyor, seran inaugurats «un cel nou i una terra nova» (2Pe 3,13), on habitaran per sempre la justícia i la pau. Per tant, protegir l'entorn natural per a construir un món de pau és un deure de cada persona. Heus aquí un desafiament urgent que s'ha d'afrontar de manera unànime amb un renovat interès; heus aquí una oportunitat providencial per a llegar a les noves generacions la perspectiva d'un futur millor per a tots. Que els responsables de les nacions en siguin conscients, així com els qui, en tots els àmbits, s'interessen pel destí de la humanitat: la salvaguarda de la creació i la consecució de la pau són realitats íntimament relacionades entre elles. Per això, invito tots els creients a elevar una fervent pregària a Déu, Creador totpoderós i Pare de misericòrdia, perquè en el cor de cada home i de cada dona ressoni, s'aculli i es visqui la crida urgent: «Si vols promoure la pau, protegeix la creació.»

Vaticà, 8 de desembre de 2009.

BENET XVI

Notes

- [1] Catecisme de l'Església Catòlica, 198.
- [2] Missatge per a la Jornada Mundial de la Pau 2008, 7.
- [3] Cf. n. 48.
- [4] Dante Alighieri, *La divina comèdia*, Paradís, XXXIII, 145.
- [5] Missatge per a la Jornada Mundial de la Pau 1990, 1.
- [6] Carta ap. *Octogesima adveniens*, 21.
- [7] Missatge per a la Jornada Mundial de la Pau 1990, 10.
- [8] Cf. Carta enc. *Caritas in veritate*, 32.
- [9] Catecisme de l'Església Catòlica, 295.
- [10] «Heràclit d'Efes (535 aC ca. - 475 aC ca.)», Fragment 22B124, a H. Diels-W-W. Kranz, *Die Fragmenti der Vorsokratiker*, Weidmann, Berlín 1952⁶.
- [11] Cf. Carta enc. *Caritas in veritate*, 48.
- [12] Joan Pau II, Carta enc. *Centesimus annus*, 37.
- [13] Cf. Carta enc. *Caritas in veritate*, 50.
- [14] Const. past. *Gaudium et spes*, 69.
- [15] Cf. Joan Pau II, Carta enc. *Sollicitudo rei socialis*, 34. [16] Carta enc. *Caritas in veritate*, 37.
- [17] Consell Pontifici Justícia i Pau, *Compendi de la doctrina social de l'Església*, 467; cf. Pau VI, Carta enc. *Populorum progressio*, 17.
- [18] Cf. Joan Pau II, Carta enc. *Centesimus annus*, 30-31. 43.
- [19] Carta enc. *Caritas in veritate*, 49.
- [20] *Ibid.*
- [21] Cf. Sant Tomàs d'Aquino, *S. Th.*, II-II, q. 49, 5.
- [22] Cf. n. 9.
- [23] Cf. n. 8.
- [24] Pau VI, Carta enc. *Populorum progressio*, 43.
- [25] Carta enc. *Caritas in veritate*, 69.
- [26] Joan Pau II, Carta enc. *Centesimus annus*, 36.
- [27] Carta enc. *Caritas in veritate*, 51.
- [28] Cf. *ibíd.*, 15. 51.
- [29] Cf. *ibíd.*, 28. 51. 61; Joan Pau II, Carta enc. *Centesimus annus*, 38.39.
- [30] Cf. Carta enc. *Caritas in veritate*, 70